

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРАВА

УДК 346.5

DOI: 10.31359/2411-5584-2019-38-3-95

Р. А. ДЖАБРАІЛОВ

доктор юридичних наук, доцент,
заступник директора з наукової роботи
Інституту економіко-правових досліджень НАН
України,
Україна, м. Київ
e-mail: ruzaur13@gmail.com
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4422-2102>

Т. С. ГУДИМА

кандидат юридичних наук, докторант,
старший науковий співробітник
Інституту економіко-правових досліджень НАН
України,
Україна, м. Київ
e-mail: tsgudima@gmail.com
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1509-5180>

ПРАВОВИЙ ГОСПОДАРСЬКИЙ ПОРЯДОК ЯК ОСНОВА ЗДІЙСНЕННЯ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ¹

У статті проаналізовано взаємозв'язок та взаємоузгодженість грошово-кредитної політики з правовим господарським порядком. Установлено, що здійснення грошово-кредитної політики на сучасному етапі розвитку держави є неефективним через недосконалість нормативної категорії «правовий господарський порядок» як основи формування напрямів економічної політики. Розглянуто німецьку модель господар-

¹ © Джабраїлов Р. А., Гудіма Т. С., 2019. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

ського (економічного) порядку та здійснено аналіз принципів, на яких вона базується. Висловлено гіпотезу щодо можливості визнання таких принципів доктринальним підґрунтям формування змісту вітчизняної категорії «правовий господарський порядок», що сприятиме сталому розвитку економіки держави.

Ключові слова: грошово-кредитна політика, правовий господарський порядок, принципи, економічна політика, сталий розвиток.

Постановка проблеми. Здійснення основних напрямів державної економічної політики, як і розвиток у цілому держави та суспільства, має відбуватися в межах певного правового поля, основу якого складає правопорядок. Відповідно до Конституції України від 28.06.1996 р. правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством (ч. 1 ст. 19). Саме у нерозривному зв'язку із зазначеною конституційно-правовою нормою перебуває норма ч. 3 ст. 5 Господарського кодексу України від 16.01.2003 р., яка наголошує на тому, що суб'єкти господарювання та інші учасники відносин у сфері господарювання здійснюють свою діяльність у межах встановленого правового господарського порядку, додержуючись вимог законодавства.

При цьому правовий господарський порядок в Україні, як наводиться у ч. 1 ст. 5 Господарського кодексу України, формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів, виходячи з конституційної вимоги відповідальності держави перед людиною за свою діяльність та визначення України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави.

Беручи до уваги такий нормативний підхід до розуміння засад правового господарського порядку, у теоретичній та практичній площинах набуває неабиякої важливості питання щодо з'ясування того, яким чином економічна політика держави, а в даному випадку – грошово-кредитна її складова, формується та здійснюється в належному взаємозв'язку із правопорядком у сфері господарювання. І не менш важливим є завдання з'ясування повноти й коректності визначення основ правового господарського порядку, наведених у Господарському кодексі України, порівняно з існуючими доктринальними підходами.

Адже результати здійснення грошово-кредитної політики на сучасному етапі розвитку держави, які представлені масштабною антикризовою діяльністю Національного банку України у зв'язку із визнанням неплатоспроможними понад 90 вітчизняних банків, «націоналізацією» КБ «Приватбанк» тощо,

є незадовільними та змушують замислитися над тим, чи є обґрунтованими та узгодженими із правовим господарським порядком концептуальні підходи до формування зазначеного напрямку економічної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом, окремі аспекти комплексної категорії «правовий господарський порядок» знайшли відображення в наукових працях Г. Л. Знаменського [1], О. П. Подцерковного [2], В. А. Устименка [3] та інших учених. Утім дотепер не отримали поширення наукові розробки проблематики взаємозв'язку та взаємоузгодженості грошово-кредитної політики із правовим господарським порядком, а також повноти та коректності втілення у нормативний текст доктринальних підходів до визначення основ правового господарського порядку. Зазначене і складатиме мету даного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Насамперед слід зазначити, що теоретична розробка правової категорії «суспільний господарський порядок» у вітчизняній науці належить видатному українському вченому Г. Л. Знаменському. У цьому понятті міститься «ключ» до розуміння методів і засобів господарсько-правового регулювання економічних відносин. Зокрема, рівне підпорядкування всіх учасників господарських відносин суспільному господарському порядку визнано ключовим методом господарсько-правового регулювання. Як слушно зауважує Г. Л. Знаменський, словосполучення «суспільний господарський порядок» не є якимось незвичайним і таким, що раніше не вживалося [1, с. 53]. На думку науковця, вітчизняна категорія «суспільний господарський порядок» становить собою засновану на законодавстві та реальних інтересах суспільства систему правових і економічних засобів, спрямовану на забезпечення стабільності та ефективності господарювання, задоволення і захист інтересів господарюючих суб'єктів. Це, зокрема, закріплено в преамбулі Господарського кодексу України (далі – ГКУ).

Такий підхід у цілому можна аргументувати тим, що змістовна складова поняття «суспільний господарський порядок» не обмежується суто правовим виміром, оскільки основи порядку забезпечуються й іншими факторами, а саме: політична стабільність, економічна послідовність прийнятих рішень, панування моралі, сімейних устоїв, патріотичної громадської ідеології, публічних інтересів тощо. Не випадково «правопорядок визначається як одна із складових суспільного порядку, за якого забезпечується дотримання закону та інших правових норм». Аргументації цьому додають і представники філософії права, які все більше утверджуються в тому, що категорія порядку є не тільки станом, а й метою законодавчого регулювання. Так, на думку Х. Гада-

мера, законодавцю слід зрозуміти дійсність і так викласти закони, «щоб правовий порядок повністю пронизував» її [4, с. 592].

За таких обставин посилання в преамбулі ГКУ на суспільний господарський порядок виглядає цілком логічним. Адже таке застереження свідчить про спрямованість ГКУ як стрижневого акта господарського законодавства на утвердження такого порядку [2, с. 46].

У розвиток наукових здобутків Г. Л. Знаменського вважаємо, що доцільно інтенсифікувати наукові дослідження, предметом яких мають стати ключові аспекти категорії «правовий господарський порядок», яка вживана у тексті ГКУ. Зокрема, слід звернути увагу на першочерговість виділення відповідних засадничих елементів, які б створили ідеологічний остов категорії «правовий господарський порядок». Можливо, слід вести мову про виділення науково обґрунтованих принципів, на яких має базуватися категорія «правовий господарський порядок».

При цьому конституційні основи правового господарського порядку, які згадуються в ч. 2 ст. 5 ГКУ, можна сприймати як невід’ємний базис, на якому будується правопорядок у цілому та господарський правопорядок зокрема.

У той же час важливо зазначити і про те, що зміни, які відбувалися останніми десятиліттями у правовій системі країни, засвідчили, що втручання в конституційно-правову матерію не завжди передбачає настання позитивних наслідків для суспільства. Як, наприклад, це сталося із введенням у ранг монополії професійної діяльності з надання правової допомоги лише адвокатами, що може негативно позначитися на економіці через колізії з антимонопольно-конкурентним законодавством. І на цей факт звертається увага не лише з боку наукової спільноти та громадських кіл, але й з боку органів державної влади, зокрема Президента України як гаранта додержання прав і свобод людини і громадянина. На підтвердження цього можна навести інформацію про те, що 29.08.2019 р. у Верховній Раді України зареєстровано законопроект «Про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії)» (№ 1013), ініціатором якого виступив Президент України. Як свідчить інформаційна картка законопроекту, останній станом на 03.09.2019 р. направлено на розгляд Конституційного Суду України.

Крім того, не слід також відкидати випадки, коли Конституційним Судом України визнавалися такими, що не відповідають Конституції України, законодавчі акти, якими вносилися зміни до Основного Закону. Наприклад, доречно згадати рішення Конституційного Суду України від 30.09.2010 р. № 20-рп/2010 у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів

України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України).

Звісно, за таких умов посилюється ціннісна девальвація конституційних норм як базису побудови, зокрема, правового господарського порядку.

Додатково, якщо звернути увагу на юридичну техніку, обрану для викладення змісту ч. 2 ст. 5 ГКУ, то можна виявити, що перелік конституційних основ правового господарського порядку набуває вичерпного характеру. І тому може виникнути враження, що інші норми Конституції України не можуть розглядатися як основа правопорядку у сфері господарювання, зокрема ті правові норми, які стосуються засад грошово-кредитної політики.

Такий недолік юридичної техніки, звісно, можна виправити шляхом внесення в майбутньому відповідних змін. Проте ключове питання полягає в іншому, а саме: які принципи, крім конституційних засад (з урахуванням тих ризиків, які закладаються непослідовними змінами та інтерпретаційною практикою), слід покласти в основу правового господарського порядку.

Акцентування уваги на закріпленні саме принципів є не випадковим, оскільки намагання наповнити правовий господарський порядок нормативно-правовими приписами незалежно від рівня юридичної сили створює передумови для ситуативного змістовного наповнення правового господарського порядку залежно від потреб тих суб'єктів, які мають можливість для здійснення маніпуляцій у правотворчій сфері у власних економічних інтересах.

У даному випадку принципи як керівні засади якраз мають визначити ті відправні положення, на яких повинна формуватися система правових норм, що визначатимуть у підсумку змістовне наповнення правового господарського порядку. Убачається, що аналіз наявних наукових розробок може скласти підґрунтя для певних висновків щодо можливого кола принципів правового господарського порядку.

У наукових джерелах наголошується, що існує декілька моделей господарського (економічного) порядку, зокрема континентальна, англосаксонська, скандинавська, азійська та ін. Звісно, прийнятною для аналізу та врахування може виступати континентальна модель, переважно представлена німецьким досвідом формування економічного правопорядку. До речі, господарсько-правові дослідження переконують у тому, що певний позитивний вплив на розвиток економіки та торгівлі на вітчизняних теренах був зумовлений завдяки впливу саме німецького права, який було представлено нормами Маг-

дебурзького права. І саме цей період ознаменував піднесення економічного благополуччя низки українських міст, органи управління яких застосовували до торговельних та інших сфер суспільних відносин норми Магдебурзького права [3, с. 10]. Додатково актуальність німецького досвіду побудови економічного правопорядку для України зумовлена складними умовами розвитку національного господарства, як-от: військовою агресією та окупацією частини території держави. Отже, вирішенню завдання піднесення економіки України може сприяти ґрунтовний аналіз принципів формування та розвитку економічного правопорядку в Німеччині. Адже німецький досвід утвердження економічного правопорядку знаходився в центрі європейської динаміки післявоєнного зростання.

Загалом вітчизняна господарсько-правова категорія «суспільний господарський порядок» є співзвучною німецькій теорії господарського порядку, що бере свій початок у західнонімецькій школі неолібералізму – Фрайбурзькій школі права та економіки. Звідси і закріпилася за нею інша назва – ордолібералізм (від нім. Ordnung – порядок).

У роботах засновників ордолібералізму В. Ойкена (W. Eucken) [5], Л. Мікша (L. Miksch) [6], Ф. Бьома (F. Böhm) [7] та інших був намічений так званий «третій шлях» пізнання економіки (теорія господарського (економічного) порядку), який поєднав теоретичні та емпіричні дослідження і поставив перед наукою дві головні проблеми: пізнання кількісних взаємозв'язків господарського повсякденного процесу і якісно різних господарських порядків.

Категорію господарського порядку В. Ойкен вивів у своїй роботі «Основи національної економії». За його концепцією, складовими частинами порядку є сукупність інститутів і норм, пов'язаних з економічними організаціями та типами економічної поведінки, що регулюють відносини між елементами народного господарства (домашніми господарствами, підприємствами, державними та економіко-політичними одиницями).

Представники німецької теорії господарського порядку наголошували на важливості правил, узгоджених громадянами на основі консенсусу [5; 6; 7]. Такі правила передбачали: створення і забезпечення здатності економіки до функціонування, оптимальне управління економічним процесом у рамках систем позаекономічних та економічних цілей суспільства, а також сприяння досягненню цілей економічної політики та суспільно-політичних цілей [8, с. 17].

Необхідність упорядкування господарських відносин пояснювалась таким чином [9]. По-перше, правила захищають та прогнозують діяльність інститу-

тів економічної системи. Зокрема, як показувала практика, не завжди вбачалося за можливе передбачити майбутнє і прийняти ефективне рішення в тій чи іншій ситуації, у зв'язку з цим, зокрема, виникає необхідність у прогнозуванні та плануванні. По-друге, правила захищають уряд від впливу суб'єктів, які намагаються отримати ренту за допомогою регулювання або форм захисту. Сигналізуючи про необхідність дотримання правил, уряд може відмовити лобі в інвестуванні діяльності, метою якої є отримання додаткового доходу (ренти).

Німецький економічний порядок становив щось середнє між скандинавською та англосаксонською моделями. Зокрема, ґрунтувався на вільному обміні на ринках, але також наголошував на перерозподілі і соціальній справедливості. Назва «соціальна ринкова економіка» вказує на таке сполучення.

Основним принципом післявоєнного господарського (економічного) порядку в Німеччині була децентралізована координація на ринках за допомогою функціонуючої системи цін, а не підпорядкування через ієрархічно централизовану систему з контролем цін. Держава застосовувала правила, але не була учасником ринку. Інші елементи цього порядку включали права приватної власності, відповідальність, субсидіарність, верховенство закону, стабільність валюти, свободу укладення договорів і довгострокове прогнозування економічної політики. Економічний порядок ґрунтувався на індивідуальній відповідальності, яка в сукупності відповідала векторам соціальної політики в державі – загальному добробуту, що узгоджувався з позицією католицької соціальної доктрини [10; 11]. Ця доктрина наголошувала на індивідуальній відповідальності, з одного боку, і вирішальній ролі підприємців (на відміну від менеджерів) – з іншого. Підприємці прагнуть не тільки до отримання прибутку, а й до відповідальності за працівників, своє місто, свій регіон і в цілому за суспільство. Зокрема, малі та середні підприємства (МСП) та власники з їх довгостроковою орієнтацією на прибуток сприяють стійкості бізнес-моделей.

Вважалося, що в ринково-орієнтованих економіках небажані результати повинні бути виправлені державними органами [12]. Фрайбурзька школа наголосила на необхідності захисту конкуренції від картелізації та монополізації і розробила ґрунтовний закон про конкуренцію та політику у сфері конкуренції [13; 14].

Сутність німецького ордолібералізму була представлена В. Ойкеном у 1952 р. у формі восьми конститутивних і чотирьох регулюючих принципів функціонування соціальної ринкової економіки.

Упорядкування принципів було частково довільним. Виняток становили: конститутивний принцип 1 і конститутивний принцип 8.

Принцип 1 покликаний забезпечити нерозривний взаємозв'язок між економічною політикою і процесом господарювання. Згідно з цим принципом держава має проводити політику конкурентного порядку, зокрема підтримувати повноцінну конкуренцію і дієздатну систему цін. Облікова ставка Центрального банку розглядалася як базова ціна в ринковій економіці, оскільки зміни процентних ставок впливають на всі інші ціни і, таким чином, докорінно змінюють структуру економіки.

Такий підхід застосовується в багатьох країнах, які обрали режим таргетування інфляції, зокрема в Україні.

Утім аналіз практичного досвіду розвинених країн довів, що зниження рівня цін в довгостроковому періоді (як для країн, які таргетують інфляцію, так і для тих, які відмовилися від застосування цього режиму) є однаковою тенденцією, що обумовлено загальними макроекономічними умовами. Отже, незалежно від режиму грошово-кредитної політики розвинені країни однаково змогли зменшити інфляцію. У країнах, що розвиваються, при режимі таргетування інфляції середній рівень цін і їх волатильність падає, але водночас відбувається сильне зниження темпів економічного зростання. Надання ліквідності за високими цінами сприяє зниженню граничної продуктивності інвестицій, оскільки стимули для інновацій і підвищення ефективності пригнічуються.

Більше того, після переходу країн, що розвиваються, до інфляційного таргетування існує великий ризик короткострокових шоків і нестабільності обмінного курсу (який, у свою чергу, переноситься на рівень цін). А отже, використання облікової ставки як інструменту стабілізації цін (таргетування інфляції) у кожній країні має відбуватися за умови спільної взаємодії органів виконавчої влади та Центрального банку [15, с. 1066]. Іншими словами, Центральний банк має важелі впливу на грошову масу, а тому повинен нести відповідальність виключно за монетарну інфляцію. У свою чергу, відповідальність за інфляцію, що породжується структурними чинниками, має взяти на себе уряд держави.

Решта принципів розкривають основний конститутивний принцип і засоби його реалізації.

Принцип 2 підкреслює примат стабільного фінансового порядку як найважливішу передумову ринкової конкурентної економіки. При цьому стабільність валютного курсу є запорукою її успішного функціонування. Зокрема,

інфляція та дефляція ускладнюють або взагалі роблять неможливим розрахунок цін і витрат виробництва. Стабілізація валютного курсу, у свою чергу, забезпечує автоматизм економічного розвитку, коли ймовірність різких коливань у вигляді фаз підйому або депресії знижується. В. Ойкен був противником політичних маніпуляцій з валютною системою.

Принцип 3 передбачає відкритість ринків на засадах конкуренції серед значної кількості учасників економічних відносин. Цей принцип націлений на низькі тарифи та інші торгові обмеження, а також виключення будь-яких форм антиконкурентного втручання держави.

Принципом 4 є приватна власність. Вона розглядалася як необхідна складова для забезпечення стимулів прагнення до прибутку і, отже, до інновацій та ефективності.

В. Ойкен підкреслив, що приватна власність повинна супроводжуватися конкуренцією серед підприємств. В іншому випадку приватні монополії заохочуватимуть зловживання ринковою владою ціною добробуту споживачів.

Ордолібералізм вважав приватну власність особливо важливою, тому що планування економіки у Східній Німеччині зробило видимими втрати ефективності від державної власності. Зокрема, у період політики так званих бюджетних пом'якшень збиткові підприємства підтримувалися за рахунок кредитування державного банківського сектору з метою уникнення можливого безробіття. Оскільки заощаджень у державних банках не було достатньо для покриття фінансових потреб підприємств, Центральний банк був вимушений проводити додаткову емісію. Така ситуація йшла врозріз із першим та другим основоположними принципами економічного порядку і, як наслідок, призвела до фінансової нестабільності в країні [16].

Слід звернути увагу, що відповідна практика має місце і в Україні. Красномовним є приклад із рефінансуванням банків під заставу облігацій внутрішньої державної позики, якими за відсутності бюджетних коштів уряд здійснює докапіталізацію державних банків. Зокрема, у листопаді 2017 р. НБУ надав кредит державному банку «Ощадбанк» на загальну суму 3 млрд грн за вищезазначеною схемою з метою кредитування корпоративного бізнесу [17]. У той же час, як відзначалося НБУ, «загальний портфель кредитів банків у національній валюті на кінець січня 2018 р. залишився на рівні початку року і становив 571,6 млрд грн». При цьому рівень інфляції на кінець січня 2018 р. збільшився на 1,5% [18].

Основоположним принципом 5 є свобода договору як передумова економічного порядку. Вона може бути обмежена лише за умови збереження до-

сконалої конкуренції. Свобода договору в основному має місце в розвинених країнах, але посилення законодавчого регулювання, наприклад, на фінансових ринках і ринках праці обмежує забезпечення цього принципу. Це пояснюється необхідністю нівелювання таких побічних ефектів грошово-кредитної політики, як невиправдане зростання кредитування, «бульбашки» на ринку нерухомості, зниження номінальної заробітної плати і нестабільна зайнятість для населення [19].

Наприклад, нестійке зростання кредиту в Південній і Західній Європі до періоду європейської фінансової та боргової кризи, а також бум субстандартного кредитування до періоду кризи субстандартного кредитування в США призвели до серйозних проблем із «токсичними» кредитами в європейській та американській банківських системах. Для запобігання виникненню подібних ситуацій у майбутньому були підвищені вимоги до звітності та впроваджено посилений фінансовий нагляд. Це негативно відобразилося на свободі договорів у фінансовому секторі. Аналогічним чином надання недорогих ліквідних коштів призвело до зростання цін на нерухомість і відповідно орендної плати за договорами оренди. Як наслідок, були розроблені нові законодавчі вимоги, спрямовані на стримування зростання такої плати, що обмежило свободу договору в цій сфері.

До подібного ефекту призвели і зміни на ринку праці. Так, зниження заробітної плати за новими контрактами та нестабільність форм зайнятості були нівельовані законодавчо встановленою мінімальною заробітною платою і нормативами мінімальної тривалості трудових договорів.

Сутність принципу 6, яким є принцип відповідальності, полягає в тому, що учасники ринку мають нести відповідальність за наслідки своїх дій. «Той, хто має доходи, повинен нести і збитки» [20, с. 365]. Дотримання принципу відповідальності запобігає «розбазарюванню» капіталів і спонукає ретельно аналізувати стан розвитку ринків. Це є важливою умовою конкурентного порядку ще й тому, що перешкоджає організаційному об'єднанню інших підприємств (яке обумовлене, наприклад, прагненням до влади). Будь-які спроби обмеження відповідальності – від різних форм товариств та до спроб отримання доходів обманним шляхом (без виконання робіт і надання послуг), а також втрат у господарській діяльності шляхом перекладання їх на інших осіб – руйнують конкурентний порядок і породжують тенденцію розвитку в напрямі до розбалансування економічної системи країни.

Яскравим прикладом є вітчизняна практика рекапіталізації фінансових установ (порятунку банків, які перебувають на межі банкрутства). Такі за-

ходи: по-перше, унеможлиблюють для банків традиційне джерело доходу, тобто різницю між кредитними та депозитними ставками (що ускладнює можливість стабілізації стану установи); по-друге, внесення застави (облігацій внутрішньої державної позики, як у випадку із ПАТ «Промінвестбанк» (сума рефінансування – 200 млн грн), ПАТ «КБ “Хрещатик”» (сума рефінансування – 190 млн грн)) [21] та наступне банкрутство рефінансованих установ переносить супутній збиток від грошово-рятувальних заходів із власників на Національний банк України, державу і, як наслідок, платників податків, чим розмиває основний принцип відповідальності.

Слід зазначити, що, за інформацією Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, через австрійський Maini Bank українськими банками (наразі визнаними банкрутами) лише протягом 2014–2015 рр. було виведено 846 млн дол. США і 27 млн євро. Антикорупційна прокуратура Австрії з 2016 р. взялась розслідувати кримінальну справу за підозрою у відмиванні коштів через зазначену зарубіжну банківську установу та виявила вже 30 підозрюваних. Серед них власники вітчизняних банків, які залишилися без покарання в Україні [22]. Рятування державою згодом збанкрутілих вітчизняних банківських установ та безвідповідальність їх власників призвели до дестабілізації економічних відносин та порушення правового господарського порядку.

Зокрема, сприяння фінансовій стабільності за рахунок націоналізації та рекапіталізації збільшило податкове навантаження на платників податків, як фізичних, так і юридичних осіб, спричинило зниження процентних ставок по банківських депозитах і державних облігаціях, а також номінальної заробітної плати для нових суб'єктів (молоді) на ринку праці. Привертає увагу те, що під час фаз буму фінансового ринку законодавство дозволяє керівництву фінансових установ «приватизувати» непередбачений прибуток у вигляді високих зарплат і преміальних виплат. Однак під час кризи (потенційні) втрати фінансових установ усупільнюються через наслідки грошової експансії.

В. Ойкен зауважував, що в ринковій економіці підприємствам дозволяється «приватизувати» прибуток (як важливий стимул для досягнення ефективності та просування інновацій), у той же час вони зобов'язані покривати збитки. Принцип 6 спрямований на підвищення відповідальності керівництва за завбачливий вибір інвестиційних проектів. В. Ойкен уважав власників акцій відповідальними за збитки підприємств і банків.

Принципом 7 є стабільність економічної політики в тому сенсі, що виключаються випадкові зміни з фінансових причин або урядові зміни. На думку

В. Ойкена, зазначений принцип є передумовою стійкого економічного зростання та зайнятості.

Водночас вчений полемізує з Дж. М. Кейнсом (J. M. Keynes) щодо причин зниження схильності до інвестування. Справа не в насиченні ринку і скороченні можливостей інвестування (за Дж. М. Кейнсом), а у відсутності гнучкості цін і заробітної плати. Зокрема, через недостатню конкуренцію, з одного боку, і невпевненість інвесторів, викликану нестабільністю кон'юнктурної економічної політики – з іншого. Тому «незмінність економічної політики усуває недостатню схильність приватних осіб до інвестування» [20, с. 375].

Незмінність економічної політики має значення для забезпечення конкуренції, а саме: «...швидка зміна економічної політики стимулює утворення концернів. Чим більший ризик, тим вища схильність до утворення концернів... які охоплюють різні галузі або різні частини однієї і тієї ж галузі... Чим більш незмінною стає економічна політика, тим меншим є стимул до концентрації. А це в рівній мірі стимулює створення конкурентного порядку» [20, с. 375].

Принцип 8 забезпечує єдність конститутивних принципів – є важливим інтегруючим правилом. Тільки «комплексне, одночасне виконання всіх принципів у конкретній історичній ситуації конститує певний, бажаний економічний порядок, створюючи умови, що сприяють ефективності цього порядку» [20, с. 376–377].

Порушення одного з принципів здатне перешкодити виконанню інших. Наприклад, якщо принцип приватної власності виконується, але монополії зберігаються, це дозволяє монополісту «приватизувати» монополійний прибуток, зменшуючи добробут споживачів. Аналогічним чином нестабільна інфляція в результаті недобросовісної грошово-кредитної політики має негативний вплив на ринки праці. Зокрема, знижується реальна заробітна плата та з'являється безробіття.

Класичні проблеми економіки (монополізм, нерівність у розподілі доходів, наявність «зовнішніх ефектів» і аномалії пропозиції) В. Ойкен пропонує нівелювати за допомогою державних заходів, основу яких складають такі регулюючі принципи:

1. Нагляд за монополіями. Ідеться не просто про державний контроль за діяльністю монополій, а й про заходи, що запобігають саме виникненню монополістичних владних структур.

2. Політика у сфері доходів. Як і всі ліберали, В. Ойкен зазначав, що розподіл суспільного продукту за допомогою механізму цін вільної конкуренції

кращий, ніж розподіл на основі довільних рішень приватних або громадських владних структур.

Але й цей механізм потребує корегування з точки зору принципу соціальної справедливості. «Нерівність у доходах» веде до того, що предмети розкоші починають виробляти в той час, коли ще не задоволені насущні потреби домашніх господарств із незначними доходами. Способом такого коригування може бути політика перерозподілу доходів, наприклад, за допомогою системи прогресивного оподаткування.

3. Уведення обґрунтованого економічного розрахунку передбачає врахування можливих у ринковій економіці «зовнішніх ефектів». За наявності зовнішніх негативних ефектів (завдання шкоди навколишньому середовищу, здоров'ю людей через негуманні умови праці тощо) конкурентні ціни не відображають реальні витрати виробництва, а отже, і розподіл не відповідає дійсній обмеженості ресурсів. У цих випадках держава повинна вводити особливі податки і збори або накладати відповідні зобов'язання і заборони.

При виникненні позитивних зовнішніх ефектів є справедливим введення відповідної винагороди.

4. Аномалії пропозиції. Маються на увазі випадки нетрадиційної динаміки пропозиції, коли обсяг пропозиції товару зростає (знижується) при зниженні (підвищенні) цін. Для таких ринків є характерною відсутність рівноваги: за певних обставин ціна може перманентно знижуватися або зростати. Загалом, такі ситуації характерні для аграрного ринку та ринку робочої сили. Зниження цін на продовольство може спонукати фермерів до підвищення пропозиції з метою компенсації втрат доходу через падіння цін.

Аналогічно при зниженні заробітної плати працівник готовий працювати більше, щоб зберегти вже досягнутий рівень життя. У такій ситуації може з'явитися і пропозиція додаткової робочої сили (жіноча і дитяча праця) з метою збільшення загального доходу сім'ї.

У випадках аномалій пропозиції потрібні стабілізуючі заходи держави (регулювання цін і обсягів на аграрних ринках, установлення мінімальної зарплати тощо) [20, с. 393].

Таким чином, ідеальна економічна система, описана В. Ойкеном (пізніше названа А. Мюллером-Армаком (A. Müller-Armack) соціальним ринковим господарством), є формою взаємодії ринкового механізму і «соціально стурбованої» держави. Очевидно, що ця модель є досить абстрактною та існує безліч варіантів її практичної реалізації [5].

З огляду на те, що конститутивні принципи В. Ойкена створили «економічне диво», Німеччина взяла на себе роль двигуна зростання, заснованого на експорті, у повоєнній Західній Європі. Високе зростання сприяло передачі влади наднаціональним інститутам у ході процесу європейської інтеграції і супроводжувалося високим ступенем політичної стабільності.

Утім із поступовим ігноруванням основоположних принципів В. Ойкена та в результаті кризового регулювання грошово-кредитної політики ефективність як німецької, так і в цілому європейської моделі зростання була значно знижена. Зокрема, зростання цін на нерухомість та одночасне зниження доходів молодих людей, які тільки виходять на ринок праці (у порівнянні зі старшими поколіннями), практично унеможливили отримання молодіжного кредиту на придбання житла. У результаті перехід по соціальних сходах – наприклад, від підсобного персоналу до мільйонера – став важким. Багатство виявилось можливим лише успадковувати. Це підірвало соціальну згуртованість як один з основних регулюючих принципів соціальної ринкової економіки. Подібна практика характерна і для України. Утім, як слушно підкреслював А. Мюллер-Армак, ринкові принципи повинні поєднуватися із соціальним балансом [23, с. 243].

Отже, підводячи підсумок вищенаведеному аналізу, можна дійти таких **висновків:**

– здійснення грошово-кредитної політики на сучасному етапі розвитку держави є неефективним, що зумовлюється змістовною недосконалістю нормативної категорії «правовий господарський порядок» як основи формування напрямів економічної політики. У статті доведено, що основу для змістовного наповнення категорії «правовий господарський порядок» мають скласти не стільки конституційно-правові норми, що перераховуються у ч. 2 ст. 5 ГКУ (беручи до уваги наведені у статті приклади ризиків, які закладаються непослідовними змінами та інтерпретаційною практикою), скільки науково обґрунтовані та виправдані практикою принципи, на яких має базуватися категорія «правовий господарський порядок»;

– саме принципи як керівні засади мають визначити ті відправні положення, на яких повинна формуватися система правових норм, що характеризуватимуть у підсумку змістовне наповнення правового господарського порядку. Наголошуємо, що існуючий підхід до наповнення правового господарського порядку нормативно-правовими приписами незалежно від рівня юридичної сили створює передумови для ситуативного змістовного наповнення правового господарського порядку залежно від потреб тих суб'єктів, які мають можливість для здійснення маніпуляцій у правотворчій сфері у власних економічних інтересах;

– з метою формування системи принципів, на яких має будуватися національний правовий господарський порядок, доцільно використовувати здобутки континентальної моделі, представлені німецькою школою ордолібералізму (представники – В. Ойкен, Ф. Бьом, Л. Мікш та ін.);

– сутність німецького ордолібералізму знаходить вияв у формі восьми конститутивних і чотирьох регулюючих принципів функціонування соціальної ринкової економіки. Висловлено гіпотезу щодо можливості визнання таких принципів як доктринального підґрунтя формування змісту вітчизняної категорії «правовий господарський порядок», що сприятиме сталому розвитку економіки держави в цілому та ефективному здійсненню грошово-кредитної політики зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Знаменский Г. Л. Хозяйственное законодательство Украины: формирование и перспективы развития. Киев: Наук. думка, 1996. 56 с.
2. Подцерковный О. П. Правовой хозяйственный порядок как ориентир регуляторной политики государства. *Юридичний вісник*. 2009. № 1. С. 45–49.
3. Устименко В. А. Власність територіальної громади міста (господарсько-правові аспекти): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.04. Донецьк, 2007. 33 с.
4. Гадамер Х.-Г. Истина и метод: основы философской герменевтики. Москва: Прогресс, 1988. 637 с.
5. Eucken W. Grundsätze der Wirtschaftspolitik. Tübingen and Zürich: Mohr Siebeck and Polygraphischer Verlag, 1952. 396 p.
6. Miksch L. Wettbewerb als Aufgabe: die Grundsätze einer Wettbewerbsordnung. Stuttgart: Kohlhammer, 1937.
7. Böhm F. Die Idee des ORDO im Denken Walter Euckens. Dem Freund und Mitherausgeber zum Gedächtnis. ORDO. 1950. Vol. 3. P. 15–64.
8. Ламперт Х. Социальная рыночная экономика. Германский путь. Москва: Дело, 1994. 224 с.
9. Vanberg V. Ordoliberalism, Ordnungspolitik, and the Reason of Rules. *European Review of International Studies*. 2015. P. 7–36.
10. Müller-Armack A. Social Irenics. In: Stützel, Wolfgang / Watrin, Christian / Willgerodt, Hans / Hohmann, Karl (eds.): Standard Texts of the Social Market Economy. Stuttgart and New York: Gustav Fischer, 1950/1982. P. 347–359.
11. Marx R. Wirtschaftsliberalismus und Katholische Soziallehre. Freiburg Discussion Papers on Constitutional Economics. 2006. N 06/3. 9 p.
12. Starbatty J. Ordoliberalismus, in Geschichte der Nationalökonomie, ed. Issing Otmar. München: Franz Vahlen, 1984. P. 239–254.
13. Hoppmann E. Zum Problem einer wirtschaftspolitisch praktikablen Definition des Wettbewerbs. In: Schneider, Hans (Ed.). Grundlagen der Wettbewerbspolitik. Berlin: Duncker & Humblot, 1968. P. 9–49.
14. Kantzenbach E. Die Funktionsfähigkeit des Wettbewerbs. Hamburg: Göttingen, Vandenhoeck u. Ruprecht, 1965. 187 p.

15. Бутузова А. Как влияет инфляционное таргетирование на экономическое развитие страны? *Финансы и кредит*. 2017. Т. 23, вып. 18. С. 1063–1071.
16. Kornai J. The Soft Budget Constraint. *Kyklos*. 1986. Vol. 39, Issue 1. P. 3–30.
17. Ощадбанк привлек у НБУ рефинансирование на 3 млрд грн в связи с наращиванием кредитования крупных корпоративных клиентов. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/463637.html> (дата звернення: 27.08.2019).
18. Индекс инфляции 2019 в Украине / М-во финансов Украины. URL: <https://index.minfin.com.ua/economy/index/inflation/> (дата звернення: 27.08.2019).
19. Hoffmann A., Schnabl G. The Adverse Effects of Ultra-Loose Monetary Policies on Investment, Growth and Income Distribution. *Financial History Workshop*. Brussels, 2016. 35 p.
20. Ойкен В. Основные принципы экономической политики. Москва: Прогресс, 1995. 494 с.
21. Інформація про надані Національним банком України банкам кредити на строк більше тридцяти календарних днів у 2018 році / Нац. банк України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=62468916&cat_id=37650 (дата звернення: 27.08.2019).
22. Прокуратура Австрії підозрює 30 осіб у причетності до виведення грошей із збанкрутілих українських банків. URL: https://dt.ua/ECONOMICS/prokuratura-avstriyi-pidozryuye-30-osib-u-prichetnosti-do-vivedennya-groshey-iz-zbankrutilih-ukrayinskih-bankiv-303515_.html (дата звернення: 27.08.2019).
23. Müller-Armack A. *Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik: Studien und Konzepte zur sozialen Marktwirtschaft und zur europäischen Integration*. Rombach und Freiburg, 1966. P. 243–249.

REFERENCES

1. Znamenskiy, G. L. (1996). *Hozyaystvennoe zakonodatelstvo Ukrainyi: formirovanie i perspektivy razvitiya [The economic legislation of Ukraine: the formation and development prospects]*. Kiev: Naukova dumka [in Russian].
2. Podtserkovniy, O. P. (2009). Pravovoy hozyaystvenniy poryadok kak orientir regul'yatornoy politiki gosudarstva [The legal economic order as a guideline of the state regulatory policy]. *Yurydychnyi visnyk – Legal Bulletin*, 1, 45–49 [in Russian].
3. Ustymenko, V. A. (2007). *Vlasnist terytorialnoi hromady mista (hospodarsko-pravovi aspekty) [Ownership of the territorial community of the city (economic and legal aspects)]*. Extended abstract of Doctor thesis. Donetsk [in Ukrainian].
4. Gadamer, X.-G. (1988). *Istina i metod: osnovy filosofskoy germenevtiki [Truth and method: the foundations of philosophical hermeneutics]*. Moskva: Progress [in Russian].
5. Eucken, W. (1952). *Grundsätze der Wirtschaftspolitik [Principles of economic policy]*. Tübingen and Zürich: Mohr Siebeck and Polygraphischer Verlag [in German].
6. Miksch, L. (1937). *Wettbewerb als Aufgabe: die Grundsätze einer Wettbewerbsordnung [Competition as a task: the principles of a competitive order]*. Stuttgart: Kohlhammer [in German].
7. Böhm, F. (1950). Die Idee des ORDO im Denken Walter Euckens. Dem Freund und Mitherausgeber zum Gedächtnis [The idea of ORDO in Walter Eucken's thinking. To the friend and co-editor to the memory]. *ORDO*, 3, 15–64 [in German].
8. Lampert, H. (1994). *Sotsialnaya ryinochnaya ekonomika. Germanskiy put [Social market economy. German way]*. Moskva: Delo [in Russian].

9. Vanberg, V. (2015). Ordoliberalism, Ordnungspolitik, and the Reason of Rules. *European Review of International Studies*, 7–36.
10. Müller-Armack, A. (1950/1982). Social Irenics. In W. Stützel, C. Watrin, H. Willgerodt, & K. Hohmann (Eds.), *Standard Texts of the Social Market Economy*. Stuttgart and New York: Gustav Fischer.
11. Marx, R. (2006). Wirtschaftsliberalismus und Katholische Soziallehre [Economic liberalism and Catholic social teaching]. *Freiburg Discussion Papers on Constitutional Economics*, 06/3, 9 [in German].
12. Starbatty, J. (1984). *Ordoliberalismus, in Geschichte der Nationalökonomie [Ordoliberalism, in History of National Economics]*. München: Franz Vahlen [in German].
13. Hoppmann, E. (1968). Zum Problem einer wirtschaftspolitisch praktikablen Definition des Wettbewerbs [On the problem of a politically feasible definition of competition]. In H. Schneider (Ed.), *Grundlagen der Wettbewerbspolitik* (pp. 9–49). Berlin: Duncker & Humblot [in German].
14. Kantzenbach, E. (1965). *Die Funktionsfähigkeit des Wettbewerbs [The functionality of the competition]*. Hamburg: Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht [in German].
15. Butuzova, A. (2017) Kak vliyaet inflyatsionnoe targetirovanie na ekonomicheskoe razvitie strany? [How does inflation targeting affect the country's economic development?] *Finansy i kredit – Finance and Credit*, 23 (18), 1063–1071 [in Russian].
16. Kornai, J. (1986). The Soft Budget Constraint. *Kyklos*, 39 (1), 3–30.
17. *Oschadbank privlek u NBU refinansirovanie na 3 mlrd grn v svyazi s naraschivaniem kreditovaniya krupnyih korporativnyih klientov [Oschadbank attracted refinancing from the NBU for UAH 3 billion in connection with increased lending to large corporate clients]*. (2017, November 21). Retrieved from <https://interfax.com.ua/news/economic/463637.html> [in Russian].
18. Ministry of Finance of Ukraine (2019). *Indeks inflyatsii 2019 v Ukraine [2019 inflation index in Ukraine]*. Retrieved from <https://index.minfin.com.ua/economy/index/inflation> [in Russian].
19. Hoffmann, A., & Schnabl, G. (2016). The Adverse Effects of Ultra-Loose Monetary Policies on Investment, Growth and Income Distribution. *Financial History Workshop, Brussels*, 35.
20. Oyken, V. (1995). *Osnovnyie printsiipy ekonomicheskoy politiki [Basic principles of economic policy]*. Moskva: Progress [in Russian].
21. National Bank of Ukraine (2018). *Informatsiia pro nadani Natsionalnym bankom Ukrainy bankam kredyty na strok bilshe trydtsiaty kalendarnykh dniv u 2018 rotsi [Information on loans extended by the National Bank of Ukraine to banks for more than thirty calendar days in 2018]*. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=62468916&cat_id=37650 [in Ukrainian].
22. *Prokuratura Avstrii pidozriuie 30 osib u prychetnosti do vyvedennia hroshei iz zbankrutilykh ukrainskykh bankiv [Austrian prosecutor's office suspects 30 people involved in withdrawing money from bankrupt Ukrainian banks]*. (2019, February 21). Retrieved from https://dt.ua/ECONOMICS/prokuratura-avstriyi-pidozryuye-30-osib-u-prichetnosti-do-vivedennya-groshey-iz-zbankrutilih-ukrayinskih-bankiv-303515_.html [in Ukrainian].
23. Müller-Armack, A. (1966). *Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik: Studien und Konzepte zur sozialen Marktwirtschaft und zur europäischen Integration [Economic order and economic policy: studies and concepts on the social market economy and European integration]*. Freiburg im Breisgau [in German].

Стаття надійшла до редакції 29.08.2019 р.

Стаття пройшла рецензування 09.09.2019 р.

Стаття рекомендована до опублікування 18.09.2019 р.

Р. А. ДЖАБРАИЛОВ

доктор юридических наук, доцент, заместитель директора по научной работе Института экономико-правовых исследований НАН Украины, Украина, г. Киев

Т. С. ГУДИМА

кандидат юридических наук, докторант, старший научный сотрудник Института экономико-правовых исследований НАН Украины, Украина, г. Киев

**ПРАВОВОЙ ХОЗЯЙСТВЕННЫЙ ПОРЯДОК КАК ОСНОВА
ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ДЕНЕЖНО-КРЕДИТНОЙ ПОЛИТИКИ**

В статье проанализирована взаимосвязь и взаимосогласованность денежно-кредитной политики с правовым хозяйственным порядком. Установлено, что осуществление денежно-кредитной политики на современном этапе развития государства является неэффективным из-за несовершенства нормативной категории «правовой хозяйственный порядок» как основы формирования направлений экономической политики. Рассмотрена немецкая модель хозяйственного (экономического) порядка и осуществлен анализ принципов, на которых она базируется. Высказана гипотеза о возможности признания таких принципов в качестве доктринального основания формирования содержания отечественной категории «правовой хозяйственный порядок», что будет способствовать устойчивому развитию экономики государства.

Ключевые слова: денежно-кредитная политика, правовой хозяйственный порядок, принципы, экономическая политика, устойчивое развитие

R. A. DZHABRAILOV

Doctor of Law, Associate Professor, Deputy Director, Institute of Economic and Legal Research, National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine, Kiev

T. S. HUDIMA

PhD in Law, doctoral candidate, Senior Researcher, Institute of Economic and Legal Research, National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine, Kiev

**LEGAL ECONOMIC ORDER AS A BASIS FOR IMPLEMENTATION OF
MONETARY POLICY**

Problem setting. Taking into account the normative approach to understanding the principles of the legal economic order, in the theoretical and practical plane it becomes important to clarify how the economic policy of the state, and in this case the monetary component of it, is formed and implemented in a proper relationship with law and order

in the field of management. Equally important is the task of clarifying the completeness and correctness of defining the basics of the legal economic order set out in the Economic Code of Ukraine, in comparison with existing doctrinal approaches. After all, the results of monetary policy implementation at the present stage of state development, which are represented by large-scale anti-crisis activity of the National Bank of Ukraine, are unsatisfactory and make one think about whether conceptual approaches to shaping the specified direction of economic policy are justified and agreed with the legal economic order.

Recent research and publications analysis. Some aspects of the complex category “legal economic order” are reflected in the scientific works of domestic and foreign scientists. However, the scientific development of problems of interconnection and mutual consistency of monetary policy with the legal economic order, as well as the completeness and correctness of incorporation into the normative text of the doctrinal approaches to defining the basics of the legal economic order have not been widely spread.

Paper objective. Investigation of the relationship and coherence of monetary policy with the legal economic order and the formation of appropriate proposals.

Paper main body. The article examines the relationship and the consistency of monetary policy with the legal economic order. Particular attention is paid to the analysis of monetary policy at the current stage of state development. The German model of economic (economic) order is examined and the principles on which it is based are analyzed.

Conclusions of the research. The analysis made it possible to reach the following conclusions:

implementation of monetary policy at the present stage of state development is ineffective, which is conditioned by the substantive imperfection of the regulatory category “legal economic order” as a basis for shaping directions of economic policy;

it is argued that it is the principles, as the guiding basis, that should determine the starting points on which a system of legal rules should be formed, which will ultimately determine the substantive content of the legal economic order. It is emphasized that the existing approach to completing the legal economic order by regulations, regardless of the level of legal force, creates prerequisites for situational substantive filling of the legal economic order, depending on the needs of those entities that are able to manipulate law-making in their own economic interests;

the existing scientific models of economic (economic) order are considered and, in order to form a system of principles on which the national legal economic order should be built, it is proposed to use the achievements of the continental model presented by the German School of Ordoliberalism;

it is found that the essence of German ordoliberalism is manifested in the form of eight constitutive and four governing principles of the functioning of the social market economy,

which can be defined as the doctrinal basis for the formation of the content of the domestic category “legal economic order”.

Short Abstract for an article

Abstract. The article analyzes the relationship and mutual coordination of monetary policy with the legal economic order. It has been established that the implementation of monetary policy at the present stage of state development is ineffective due to the imperfection of the normative category “legal economic order” as the basis for the formation of economic policy directions. The German model of the economic (economic) order is examined and the principles on which it is based are analyzed. A hypothesis is expressed about the possibility of recognizing such principles as the doctrinal basis for the formation of the content of the domestic category of “legal economic order”, which will contribute to the sustainable development of the state economy.

Key words: monetary policy, legal economic order, principles, economic policy, sustainable development.

Article details:

Received: 29 August 2019

Revised: 09 September 2019

Accepted: 18 September 2019

Рекомендоване цитування: Джабраїлов Р. А., Гудіма Т. С. Правовий господарський порядок як основа здійснення грошово-кредитної політики. *Економічна теорія та право*. 2019. №3 (38). С. 95–114. DOI: 10.31359/2411-5584-2019-38-3-95.

Suggested Citation: Dzhabrailov, R. A., & Hudima, T. S. (2019). Pravovyi hospodarskyi poriadok yak osnova zdiisnennia hroshovo-kredytnoi polityky [Legal economic order as a basis for implementation of monetary policy]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 3 (38), 95–114. DOI: 10.31359/2411-5584-2019-38-3-95.